

Wioleta Duda

Instytut Pedagogiki

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

Role społeczne kobiet – między życiem rodzinnym a pracą zawodową

Social Roles of Women – Between Family Life and Professional Life

Abstract: Starting a family brings changes for which one should be prepared in order to perform the role of a parent well and cope with the new situation. Especially women, who carry out the greatest share of household duties and become mothers, must carefully think over their life choices. Changes can be observed in all social roles performed by women, which is mainly due to the transformations, feminist movements and an increase in professional activity of women. Most women consciously make decisions regarding functioning in these roles, as well as their order of importance. They want to fulfil themselves in professional life, establish own companies, climb the career ladder. It is difficult for them to give up ambitions and dreams to create a basic unit of society and focus exclusively on the family.

Keywords: career, motherhood, social role, family

Wstęp

Role kobiety, zarówno te przypisywane przez społeczeństwo, jak i wynikające z cech biologicznych, to przede wszystkim matka, żona i pracownik (podana kolejność jest zupełnie przypadkowa). We wszystkich tych rolach, jakości ich wypełniania, hierarchii ważności, potrzeb, jakie zaspokajają, zaszły zmiany, spowodowane zarówno okresem transformacji, działaniami ruchów feministycznych,

jak i pod wpływem wzrostu aktywności zawodowej kobiet. Wraz ze zmianą modelu rodziny, przyczyn jej zakładania, nastąpiła również zmiana pozycji i roli kobiety, jakie w niej pełni. Jednym z ważnych determinantów owych przemian stała się także masowa praca zawodowa kobiet, która pozwoliła kobiecie stać się autonomiczną jednostką, niezależną finansowo i współdecydującą o sprawach życia rodzinnego. Zaczął dominować związek partnerski nad patriachatem. Tym samym kobiety zaczęły wchodzić w nowe role – role pracownic, szefów, ludzi sukcesu, co bezpośrednio wpłynęło na jakość wypełniania pozostałych ról, wynikających ze stereotypowego podziału na role kobiece i męskie, szczególnie roli matki. W ostatnich kilkudziesięciu latach następowało wiele zmian w zakresie pozycji społecznej kobiet, w dużej części związanych z umasowieniem pracy zarobkowej kobiet poza domem oraz wykonywaniem przez kobiety zawodów do tej pory zarezerwowanych wyłącznie dla mężczyzn. Na role kobiet, podobnie jak role mężczyzn oddziałuje epoka, kultura, system aksjonormatywny, religia, system polityczny oraz środowisko lokalne. Kobiety wypełniając role w przestrzeni domowej, jednocześnie pełnią wiele funkcji, a tym samym budują więź małżeńską, rodzinną, macierzyńską, towarzyską, międzypokoleniową itp. Przemiany gospodarcze, zmiany na rynku pracy, procesy urbanizacyjne, postęp w nauce oraz zmiana systemu wartości miały znaczący wpływ na realizację zadań macierzyńskich i małżeńskich przez kobiety. Owe zmiany dotyczyły także możliwości realizacji funkcji wychowawczych, opiekuńczych czy też kontrolnych¹.

Rola matki i żony we współczesnej rzeczywistości

Rozpatrując kwestię ról społecznych warto przybliżyć krótko to zagadnienie. Rolę społeczną należy rozumieć jako zespół oczekiwań wobec jednostki związanej z posiadaniem określonego statusu społecznego (w przypadku kobiety najczęściej jest to płeć). Każda rola społeczna jest determinowana przez kulturę (wartości cenionych w danej kulturze), jak i osobowość jednostki. Role związane z płcią odnoszą się przede wszystkim do sprecyzowania tego, co w danej kulturze jest odpowiednie dla kobiet i mężczyzn. Pociąga to za sobą zróżnicowanie płciowe odgrywające znaczną rolę w tworzeniu stereotypów. Role płciowe określane są głównie poprzez podział pracy, sposób ubierania się, funkcje społeczne i religijne

¹ Zob. A. Nowak, M. Wójcik, *Kobieta w rodzinie w II Rzeczypospolitej współcześnie*, Katowice 2000, s. 94.

oraz sposób zachowania się². Biologiczne różnice kobiet i mężczyzn decydują o odmienności ról płciowych. Koncepcja ról płciowych odnosi się do zachowań, które przynależą do członków społeczeństwa w zależności od tego, czy są to kobiety czy mężczyźni. W większości epok historycznych możemy zauważyć, iż istotą roli kobiety było przebywanie w domu, uwagi na rodzenie i opiekowanie się dziećmi. Mężczyzna, który jest zwolniony z biologicznych funkcji, powinien być zorientowany na wykonywanie ról zawodowych³. Emancypacja kobiet, postrzeganie siebie nie tylko w kategorii płci, przyniosła zmiany w tych płaszczyznach, zmniejszając znacznie różnice płciowe, a tym samym funkcjonowanie kobiet i mężczyzn zarówno w rodzinie, jak i życiu zawodowym⁴.

Szczególnie ważna jest ewolucja pozycji kobiety w rodzinie określanej jako „grupa, która jest formacją społeczną i składa się z pewnej liczby jednostek pozostających w określonych pozycjach, rolach w stosunku do siebie i która ma własny system wartości oraz normy regulujące zachowanie jednostek w sprawach ważnych dla grupy, a zatem rodzice i dzieci występują w określonych rolach i zajmują określone pozycje w strukturze wewnętrznej rodziny”⁵. Dominujący jeszcze kilkanaście lat temu tradycyjny model rodziny, a tym samym tradycyjny podział ról, jest obecnie wypierany na rzecz związku opartego na przyjaźni i partnerstwie⁶. Różne formy rodziny, w tym niejednolite role jakie w niej pełni kobieta i mężczyzna, są powoli akceptowane przez ogół społeczeństwa. Wynika to z łagodzenia norm społecznych, a przede wszystkim zmian dokonujących się w samych jednostkach⁷ dla których pozycja męża i żony, kobiety i mężczyzny jest równorzędna. Rodzina jako związek kobiety i mężczyzny, w którym każdy z członków ma do wypełnienia określone obowiązki, był w naszym kraju utrwalany (i częściowo nadal jest) szczególnie przez katolicką naukę społeczną. Paweł VI w liście apostołskim *Octogesima adveniens* z 1971 roku omawia sytuację kobiet w kontekście

² Więcej o roli społecznej związanej z płcią: S. Lipsitz Bem, *Męskość kobiecość. O różnicach wynikających z płci*, Gdańsk 2000; A. Buczkowski, *Spoleczne tworzenie ciała*, Kraków 2005; D. Dołęcki, *Psychologiczne mechanizmy reklamy*, Gdańsk 2010.

³ Zob. C. Renzetti, D. Curran, *Kobiety, mężczyźni i społeczeństwo*, Warszawa 2008, s. 11.

⁴ A. Gromkowska – Melosik, *Sukces edukacyjno – zawodowy i problem maskulinizacji kobiet*, w: *Tożsamość w społeczeństwie: pop-kulturowe [re]interpretacje*, A. Gromkowska-Melosik, Z. Melosik (red.), Kraków 2012, s. 72.

⁵ S. Kawula, *Wstęp*, w: *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, S. Kawula, J. Brągiel, A. Janke (red.), Toruń 1997, s.11.

⁶ Zob. R. Doniec, *Rodzina wielkiego miasta: przemiany społeczno-moralne w świadomości trzech pokoleń*, Kraków 2001, s. 31.

⁷ Zob. Z. Tyszka, *Rodzina we współczesnym świecie*, Poznań 2002; Z. Tyszka, *Z metodologii badań socjologicznych nad rodziną*, Poznań 1991.

dyskryminacji, przestrzega zarazem przed „fałszywą równością” i podkreśla jej zasadniczą rolę: „W wielu krajach czyni się starania, a nieraz stawia ostre żądania, aby prawnie określić status kobiety, znieść istniejącą dyskryminację płci i ustanowić równouprawnienie kobiet z zachowaniem należytej im godności osobistej. Nie mówimy tu o jakiejś fałszywej równości, która przekreślałaby różnice ustanowione przez samego Stwórcę, i sprzeciwiałaby się wypełnianiu szczególnej, ważnej roli kobiety w intymnym współżyciu domowym i w społecznościach pośrednich. Prawodawstwo z biegiem czasu powinno być tak udoskonalone, by chroniło ową szczególną rolę kobiety, do której z natury jest powołana, a równocześnie przyznawało jej należną wolność osobistą oraz równe prawa do udziału w życiu kulturalnym, gospodarczym, społecznym i politycznym”⁸. Dopiero pontyfikat Jana Pawła II przyniósł zmiany w postrzeganiu kobiet i sprowadzaniu ich życia wyłącznie do obowiązków rodzinnych, prokreacyjnych. Jan Paweł II w swym nauczaniu niejednokrotnie wskazywał na kobietę jako strażniczkę życia, która ma strzec i bronić życia oraz ogniska domowego. Zachęcał do stworzenia kobietom odpowiednich warunków, aby mogły spełniać swe posłannictwo, objawiające się w powołaniu macierzyństwa. Uznał, w przeciwieństwie do swoich poprzedników, że funkcjonowanie kobiety poza domem i jej dążenie do kariery zawodowej oraz działalność społeczna nie jest złem czynionym przeciwko rodzinie i społeczeństwu. Rodzina pozostaje jednak podstawowym i jednocześnie pierwotnym środowiskiem opiekuńczo-wychowawczym i socjalizacyjnym⁹, najczęstszą formą wspólnoty.

W analizie społecznych ról kobiety i zmian w obrębie tych ról należy szczególną uwagę zwrócić na małżeństwo i macierzyństwo, jako płaszczyzny podlegające daleko idącym przeobrażeniom. Dla większości kobiet małżeństwo przestało być źródłem bezpieczeństwa ekonomicznego i niezastąpioną formą zaspokajania potrzeb emocjonalnych¹⁰, a „model, w którym jedynym żywicielem był mężczyzna”¹¹ nie jest już powszechny. Kobiety nie tylko stały się niezależne w aspekcie finansowym, ale również wchodzenie w związek małżeński nie jest dla nich koniecznością, aby zaspokoić potrzeby seksualne czy wychowywać dzieci. Coraz częściej kobiety i mężczyźni żyją w alternatywnych formach związku w stosunku do rodziny. Można do nich zaliczyć życie samotne (popularne bycie *singlem*),

⁸ Paweł VI, *List Apostolski do Kardynała Maurice Roy Octogesima adveniens*, Warszawa 1972, s. 2.

⁹ Zob. H. Cudak, *Znaczenie rodziny w rozwoju i wychowaniu małego dziecka*, Warszawa 1999, s. 5.

¹⁰ Zob. A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Warszawa 2005, s. 10; M. Nowak-Dziemianowicz, *Małżeństwo wobec rozwodu*, Wrocław 1994.

¹¹ A. Kwak, *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo...*, dz. cyt., s. 19.

niezamężną kohabitację, rodziny rekonstruowane czy też rodziny z jednym rodzicem. Wielość form życia rodzinnego jest również skutkiem zmiany pozycji kobiety w rodzinie, jej autonomizacji.

Silna asocjacja kobiety z rolą matki lub też pewnych dyspozycji biologicznych do zostania nią, częściowo wynika z postrzegania kobiecości i specyficznych cech przypisywanych osobowości kobiet (wrażliwość, troska)¹². „Macierzyństwo przy tym to jedna z najważniejszych społecznych ról kobiety, jedyna pewna „kariera kobiety” i dziedzina, w której posiada ona absolutny monopol”¹³. Pomimo słabnącego „nakazu macierzyństwa” nadal istnieje silne przekonanie, że „kobieta powinna mieć dzieci, aby czuć się pełnowartościową kobietą”¹⁴. Niektóre kobiety obecnie świadomie rezygnują z macierzyństwa na rzecz pracy zawodowej, z powodów materialnych lub po prostu nie odczuwają potrzeby posiadania dziecka. Dziś jest to świadomy wybór kobiet, a nie odgórny nakaz. Odchodzimy już od założenia Arin N. Reeves, że „kobieta jest macicą, zawsze wystawioną na możliwość zajścia w ciążę”¹⁵. Badania nad postawami kobiet dowodzą, że dzieci i dom są sprawami bardzo ważnymi dla kobiet i znaczącymi elementami ich tożsamości. Można uznać, że sprawne funkcjonowanie w rolach matki i gospodyni domowej dostarcza kobietom wiele satysfakcji, wzmacnia je, jest znaczącym elementem ich samorealizacji¹⁶. Pomimo iż w ostatnich dekadach znacznie uległ zmianie (wręcz rewolucji) model kobiety i pełnionych przez nią ról, macierzyństwo niejako zachowało swoją pozycję jako najważniejszy cel życia kobiety. Nawet w środowiskach wyemancypowanych, gdzie kobieta nie jest postrzegana wyłącznie przez pryzmat płci, brak dzieci jest synonimem życiowej porażki, prowadzący w konsekwencji do zasadniczego ograniczenia możliwości życiowych kobiety¹⁷. Matka bardzo często jest ukazywana jako najważniejsza osoba w procesie wychowania¹⁸, a pełnienie przez nią roli rodzica bezpośrednio przekłada się na fizyczną obecność przy dziecku.

¹² Zob. L. Kopciwicz, *Kobiecość, męskość i przemoc symboliczna. Polsko-francuskie studium porównawcze*, Kraków 2005, s. 46.

¹³ A. Gromkowska-Melosik, *Edukacja i (nie)równość społeczna kobiet. Studium dynamiki postępu*, Kraków 2011, s. 174.

¹⁴ M. R. Walsh, *Kobiety, mężczyźni i płęć*, Warszawa 2003, s. 18.

¹⁵ Tamże

¹⁶ Szerzej o badaniach: D. Duch-Krzyszczak, *Kto rządzi w rodzinie. Socjologiczna analiza relacji w małżeństwie*, Warszawa 2007.

¹⁷ Zob. A. Gromkowska-Melosik, *Edukacja i (nie)równość społeczna...*, dz. cyt., s. 180–181.

¹⁸ Zob. S. Urbańska, *Transnarodowość jako perspektywa ujęcia macierzyństwa w warunkach migracji*, w: *Migracje kobiet. Perspektywa wielowymiarowa*, K. Slany (red.), Kraków 2008, s. 78.

Praca i kariera zawodowa kobiet

Pozycja społeczna kobiet zmieniła się znacząco wraz ze wzrostem ich aktywizacji zawodowej. Praca zawodowa stała się źródłem uprawnień i odpowiedzialności wielu kobiet. Konsekwencją była niezależność ekonomiczna, dostęp do szkolnictwa na różnych szczeblach, zwiększone uczestnictwo w życiu kulturalnym i intelektualnym¹⁹.

Praca człowieka stanowi ważny składnik naszej kultury, gdyż jest bezdyskusyjną wartością. Stąd też na przestrzeni wieków poświęcano jej dużo uwagi, a przede wszystkim ewoluowała ona w kierunku wyższej hierarchii w życiu jednostki. Towarzyszyła ona człowiekowi od zarania dziejów i obecnie znalazła miejsce pośród taki istotnych wartości jak rodzina czy też wolność. Człowiek sam zmieniał charakter pracy, podejście do niej poprzez rozwój techniczny czy też ewolucję społeczeństw. Coraz częściej praca, nie tylko zawodowa jest ujmowana w kategorii rozwoju jednostki, dokonywania przemian, zwiększa się jej znaczenie. Praca stała się przestrzenią kontaktów międzyludzkich, zaś formy jej wykonywania opierają się na grupie, pracujemy dla siebie i dla ogółu. Praca, niekoniecznie zarobkowa czy też zawodowa, jest również elementem niezbędnym w prawidłowym procesie wychowywania młodego człowieka i wprowadzenia go do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie. To praca pomaga jednostce urzeczywistnić jej pasję, doskonalić warsztat czy też realizować się w kolejnej roli społecznej²⁰. Praca jako jeden z najważniejszych obszarów aktywności człowieka może być traktowana dwojako – w sposób instrumentalny lub autoteliczny. Dla każdego człowieka praca jest celem, jak i środkiem do realizacji innych celów. Różni się między sobą w tym względzie jedynie proporcjami²¹. Praca ma przy tym wiele istotnych cech:

- Jest naturalną potrzebą, źródłem satysfakcji jednostki;
- Jest wartością moralną i źródłem wielu innych wartości;
- Jest swoistą formą przetrwania jednostek i grup;
- Jest podstawą integracji społecznej;
- Posiada znaczenie terapeutyczne;
- Jest kluczowym czynnikiem dobrej jakości życia i zdrowia;
- Może być obciążeniem i przyczyną cierpień jednostek;

¹⁹ Zob. K. Newland, *Kobieta w świecie współczesnym*, Warszawa 1982, s. 59.

²⁰ Zob. D. Kukła, *Praca w obszarze wartości młodzieży studiującej wobec przemian rynku pracy*, Częstochowa 2013, s. 48–49.

²¹ Zob. M. Suchar, *Kariera i Rozwój Zawodowy*, Gdańsk 2003, s. 38.

- Nie zawsze ma wartość rynkową (praca w domu);
- Jest podstawą dochodu, egzystencji i rozwoju pracujących i ich rodzin²².

Tak duże znaczenie pracy dla jednostki, dla jej funkcjonowania, ma bezpośrednio przełożenie na postrzeganie pracy jako wartości, dzięki której można się realizować, być niezależnym, jak również przyczynia się do zwiększania udziału kobiet w rynku pracy. Historia pracy zawodowej kobiet przebiegała w kilku etapach, ukazując ewolucję podejścia do pracy zawodowej, do kariery zawodowej, do sukcesu zawodowego.

Przełom XIX/XX wieku to okres traktowania pracy zawodowej kobiet jako środka zarobkowania oraz możliwość zwiększenia dochodu rodziny. Okres ten uznawany był za czas ożywienia świadomości kobiet i chęci do uzyskania wyższego poziomu wykształcenia oraz zintensyfikowania aktywności zawodowej. Kobiety w XIX wieku były zależne, ograniczone decyzjami i wolą mężczyzn oraz postrzegane przede wszystkim przez pryzmat bycia żoną i matką. Sytuacja ekonomiczna na ziemiach Królestwa Polskiego wymusiła jednak zmianę pozycji kobiet w społeczeństwie. Podjęły one ciężką pracę zawodową, której celem była przede wszystkim poprawa warunków bytowych²³. Uwarunkowania ekonomiczne przyczyniły się do stopniowego przełamania tradycyjnego stereotypu kobiety pracującej na rzecz rodziny i domu. Praca zarobkowa kobiet nie cieszyła się co prawda wysokim prestiżem społecznym, ale płęć żeńska uczestniczyła w życiu zawodowym, co było bardzo istotnym krokiem w kierunku traktowania pracy zawodowej kobiet jako ważnej dla społeczeństwa. Początkowo to praca w charakterze nauczycielki była jedną z najczęściej występujących form zarobkowania kobiet. Zawód ten nie wymagał bowiem wysokich kwalifikacji, a dawał możliwość zaspokojenia potrzeb materialnych. Dopiero koniec wieku XIX przyniósł możliwość zaistnienia dużych grup kobiet na rynku pracy, co bezpośrednio wynikało z procesu intensywnego rozwoju przemysłu włókienniczego. Stanowiło to ważną przyczynę zwiększenia udziału kobiet na rynku pracy. Z czasem coraz więcej kobiet pracowało w zawodach wcześniej przypisywanych wyłącznie mężczyznom jak lekarz czy też prawnik.

Lata międzywojenne to kolejny etap zmiany stosunku kobiet do pracy zawodowej, zarówno na gruncie polskim, jak i w Europie Zachodniej. Nowe możliwości pracy dobrze płatnej czy też bardziej prestiżowej spowodowały znaczący wzrost aspiracji i aktywności zawodowej tej grupy społecznej. Praca dawała kobietom,

²² Zob. S. Kwiatkowski, A. Bogaj, B. Baraniak, *Pedagogika pracy*, Warszawa 2007, s. 25.

²³ Zob. S. Sikorska-Kowalska, *Wizerunek kobiety łódzkiej przełomu XIX i XX wieku*, Łódź 2001, s. 56–67.

zarówno poczucie niezależności finansowej, jak i wyższą pozycję w hierarchii rodzinnej i społecznej²⁴.

Okres transformacji społeczno-ekonomicznej, czyli okres po roku 1989, który zwykle przyjmuje się za początek polskiej drogi ku wolności, demokracji i wolnego rynku, to przede wszystkim wzrost aspiracji edukacyjnych kobiet, co miało swoje przełożenie na aspiracje zawodowe. Wykształcenie świadczące o rozległej wiedzy zawodowej, połączonej z umiejętnościami, zaczęto pojmować jako warunek sukcesu, umożliwiającą karierę i znaczącą pozycję społeczną kobiet. To chęć rozwoju kariery zawodowej, osiągnięcia sukcesu zawodowego, realizacji siebie stała się czynnikiem mobilizującym kobiety do podejmowania pracy zawodowej. Możliwość samorealizacji, zadowolenia z wykonywanej pracy, prestiż w środowisku lokalnym to główne, ale nie jedyne, motywy aktywności zawodowej kobiet.

Aktualnie kobiety przyjmują różne strategie rozwoju kariery, wynika to z trudności jakie napotyka w pracy zawodowej oraz w życiu rodzinnym. Pierwsza grupa kobiet to taka, która przesuwając okres „domowy” na później – nawet do czterdziestego roku życia, uważają że zdobyta pozycja zawodowa ułatwi jej powrót na rynek pracy. Druga grupa kobiet, obejmuje te które decydują się urodzić dzieci przed wejściem na rynek pracy. Zakładają one, że w miarę wcześniej założą rodzinę, odchowają dzieci i będą jeszcze odpowiednio młode, aby znaleźć zatrudnienie. Kolejną grupą są kobiety, które w sposób maksymalny starają się wykazywać ciągle zaangażowanie zawodowe, dziecko nie jest przeszkodą zawodową, a nawet podczas urlopu macierzyńskiego intensywnie pracują. Czwartą grupę stanowią kobiety, które rezygnują z pracy na rzecz macierzyństwa. Deklarują one, że „może” jeszcze „kiedyś” wrócić do pracy, ale w rzeczywistości takiego powrotu nie planują. Do ostatniej grupy zalicza się kobiety, które nie planowały swojego życia zawodowego, pracy nie miały i nie mają, a urodzenie dziecka przynajmniej na jakiś czas zwolniło je od zastanawiania się na swoją przyszłość. Współcześnie kobiety przyjmują różne modele uczestnictwa w życiu zawodowym, jednak ich kariera nie jest już ograniczana realizacją zadań macierzyńskich czy domowych, gdyż same zainteresowane coraz lepiej radzą sobie z koordynacją obowiązków pracowniczych i rodzinnych.

Obecnie praca zawodowa kobiet stanowi nieodłączny element rynku pracy, nikogo już nie dziwi kobieta piastująca wysokie stanowisko czy też prowadząca własną działalność. Praca jest szczególnie wysoko cenioną wartością w przypadku

²⁴ Zob. D. Kałwa, *Model kobiety aktywnej zawodowo w Polsce międzywojennej*, Warszawa 2000, s. 35–40.

tych kobiet, które w swojej aktywizacji zawodowej odnajdują nie tylko wymierne korzyści ekonomiczne, ale również traktują ją jako formę samorealizacji życiowej.

Podsumowanie

Obraz kobiety współczesnej, to obraz kobiety silnej, aktywnej i mądrej. Kobiety pragną być idealnymi pracownikami a jednocześnie matkami. Stawiając sobie takie wymagania muszą je w jakiś sposób pogodzić. Mówimy tutaj o konflikcie roli, czyli macierzyństwie i szczęściu oraz wykształceniu i dyspozycyjności, a także o rozwoju indywidualnych zasobów wiedzy czy umiejętności. Kobiety jednak wskazują na własne możliwości jako siłę sprawczą osiągniętych zamierzeń. Nieuzależnianą realizacji swoich celów od osób trzecich. A nawet przeciwnie, podkreślają rolę własnych możliwości²⁵.

Współczesny model życia oraz miejsce kobiety w społeczeństwie wyłaniały się przez dziesiątki lat. Był to proces powolny i dość burzliwy. Wiązał się przede wszystkim z aktywizacją społeczną płci żeńskiej. Przełamywanie tradycyjnych stereotypów było pierwszym etapem w długoletnim procesie prowadzącym do obecnej sytuacji. Kobiety dostosowują się do zmian społeczno-gospodarczych, jakie zaszły na polskim rynku pracy. Wpływa to na sytuację rodzin i powoduje opóźnienie lub rezygnację z macierzyństwa, łączenie obu sfer, karierę przerywaną lub zaprzestanie realizacji ambicji zawodowych. Wybory kobiet mogą stać w sprzeczności z ich aspiracjami. Wydaje się jednak, że najważniejsze w kształtowaniu życia kobiety jest to, aby każda podejmowana decyzja była świadoma i zgodna z ich wartościami i pragnieniami. Bardzo trudno jednoznacznie określić rolę i miejsce kobiety we współczesnej rodzinie i społeczeństwie. Jest to bowiem uwarunkowane różnymi czynnikami społeczno-kulturowymi, a przede wszystkim przekonaniem samej kobiety, jej systemem wartości, pochodzeniem, miejscem zamieszkania, poziomem wykształcenia. Nikomu nie należy narzucać modelu wyzwolonej feministki czy wpychać w stereotyp Matki Polki. Istnieją różne typy kobiet, które mają odmienne dążenia i ich wizja rodziny oraz roli, jaką chcą tam pełnić nie koniecznie muszą być identyczne i pozwalające się wpisać w pewien przyjęty szablon. Można zaryzykować tezę, iż każda kobieta tworzy własny model funkcjonowania w rolach rodzinnych i pozarodzinnych. Kierunek przemian, jaki obecnie obserwujemy pozwala przypuszczać iż dyskusja o powinnościach i roli kobiety w społeczeństwie wyjdzie poza utarte schematy.

²⁵ Zob. G. Gawron, B. Pactwa, *Czynniki integracji i reintegracji zawodowej kobiet na regionalnym rynku pracy*, Tychy 2008, s. 158–159.

Literatura przedmiotu

- Buczkowski A., *Spoleczne tworzenie ciała*, Kraków 2005.
- Cudak H., *Znaczenie rodziny w rozwoju i wychowaniu małego dziecka*, Warszawa 1999.
- Doniec R., *Rodzina wielkiego miasta: przemiany społeczno-moralne w świadomości trzech pokoleń*, Kraków 2001.
- Doliński D., *Psychologiczne mechanizmy reklamy*, Gdańsk 2010.
- Duch-Krzyszczak D., *Kto rządzi w rodzinie. Socjologiczna analiza relacji w małżeństwie*, Warszawa 2007.
- Gawron G., Pactwa B., *Czynniki integracji i reintegracji zawodowej kobiet na regionalnym rynku pracy*, Tychy 2008.
- Gromkowska-Melosik A., *Edukacja i (nie)równość społeczna kobiet. Studium dynamiki postępu*, Kraków 2011.
- Gromkowska-Melosik A., *Sukces edukacyjno-zawodowy i problem maskulinizacji kobiet, w: Tożsamość w społeczeństwie: pop-kulturowe [re]interpretacje*, A. Gromkowska-Melosik, Z. Melosik (red.), Kraków 2012.
- Kałwa D., *Model kobiety aktywnej zawodowo w Polsce międzywojennej*, Warszawa 2000.
- Kawula S., *Wstęp*, w: *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, S. Kawula, J. Brągiel, A. Janke (red.), Toruń 1997.
- Kopciwicz L., *Kobiecość, męskość i przemoc symboliczna. Polsko-francuskie studium porównawcze*, Kraków 2005.
- Kwak A., *Rodzina w dobie przemian. Małżeństwo i kohabitacja*, Warszawa 2005.
- Kwiatkowski S., Bogaj A., Baraniak B., *Pedagogika pracy*, Warszawa 2007.
- Kukła D., *Praca w obszarze wartości młodzieży studiującej wobec przemian rynku pracy*, Częstochowa 2013.
- Lipsitz Bem S., *Męskość kobiecość. O różnicach wynikających z płci*, Gdańsk 2000.
- Nowak A., Wójcik M., *Kobieta w rodzinie w II Rzeczypospolitej współcześnie*, Katowice 2000.
- Nowak-Dziemianowicz M., *Małżeństwo wobec rozwoju*, Wrocław 1994.
- Newland K., *Kobieta w świecie współczesnym*, Warszawa 1982.
- Paweł VI, *List Apostolski do Kardynała Maurice Roy Octogesima adveniens*, Warszawa 1972.
- Renzetti C., Curran D., *Kobiety, mężczyźni i społeczeństwo*, Warszawa 2008.
- Sikorska-Kowalska S., *Wizerunek kobiety łódzkiej przełomu XIX i XX wieku*, Łódź 2001.
- Suchar M., *Kariera i Rozwój Zawodowy*, Gdańsk 2003.
- Tyszka Z., *Rodzina we współczesnym świecie*, Poznań 2002.
- Tyszka Z., *Z metodologii badań socjologicznych nad rodziną*, Poznań 1991.
- Urbańska S., *Transnarodowość jako perspektywa ujęcia macierzyństwa w warunkach migracji*, w: *Migracje kobiet. Perspektywa wielowymiarowa*, K. Slany (red.), Kraków 2008.